

En profil gennem Kalundborgs højmiddelalder

Af *Connie Hinsch*

Sommertid er gravetid både for kommunalt vejarbejde og arkæologiske undersøgelser! Ofte følges de ad, og der bliver gjort mange iagttagelser rundt omkring i Danmarks gamle købstæder. Hvis ikke der kommer helt spændende fund for dagen, bliver oplysningerne »kun« betruet til museernes beretningsarkiver, og de fremgravede genstande bliver gemt væk i magasinerne.

Men de enkelte fund er brikker, der tilsammen giver en helhedsforståelse; derfor dette lille glimt fra Kalundborgs højmiddelalder!

FORHISTORIE

I forbindelse med nybyggeriet ved Risums Gård på Adelgade i Kalundborg blev kloakledningen fornyet i foråret 1988. Der blev gravet en grøft på ca. 35 m's længde fra nybygningens NØ-hjørne ved Munkesøgade ned gennem bymuren til Hagemann-Petersen's Allé.

Rørarbejdet var godt igang, da Kalundborg Museum opdagede at man ikke blot gravede de gamle grøfter op og erstattede gamle rør med nye, faktisk havde maskinerne allerede fjernet hidtil urørte kulturlag fra middelalderen i en halv meters dybde i hele grøftens længde.

Arbejdet blev stoppet, og Jens Nielsen fra Kalundborg Museum og undertegnede gennemgik profilen i grøften med hjælp fra to arbejdsmænd fra kommunen.¹

Da der en måneds tid senere skulle graves ud til en ny samlebrønd i kloakgrøftens sydende, blev arbejdet fulgt af museets folk, og vi kunne her undersøge de middelalderlige kulturlag med graveske lag for lag.²

PROFILEN I GRØFTEN

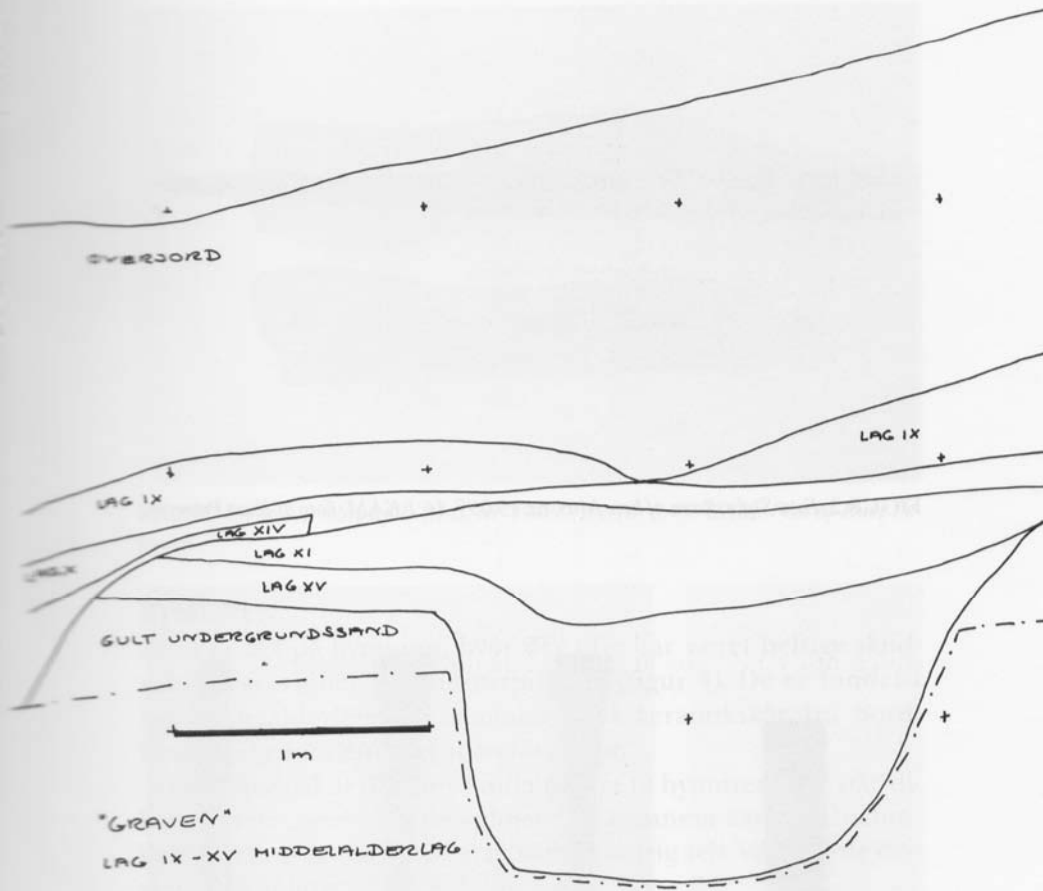
Ved afrensningen af profilen i den ca. 2 meter dybe kloakgrøft kom der så mange fund for dagen, at vi kunne datere de enkelte lag.

Den øverste 1½ m var fyldt fra nyere tid og renaissance, kun den sidste halve meter ned mod rørene var middelalderlig fra ca. 1200-1500.

Eftersom kloakledningen går gennem et fredet område er grøften ikke gravet »i bund« ned til undergrundsleret. Der er »kun« gravet ned til niveau'et for den moderne rørføring; kulturlagene derunder får lov til at ligge og bliver kun berørt, hvis fremtiden nødvendiggør, at man må gå under rørene!

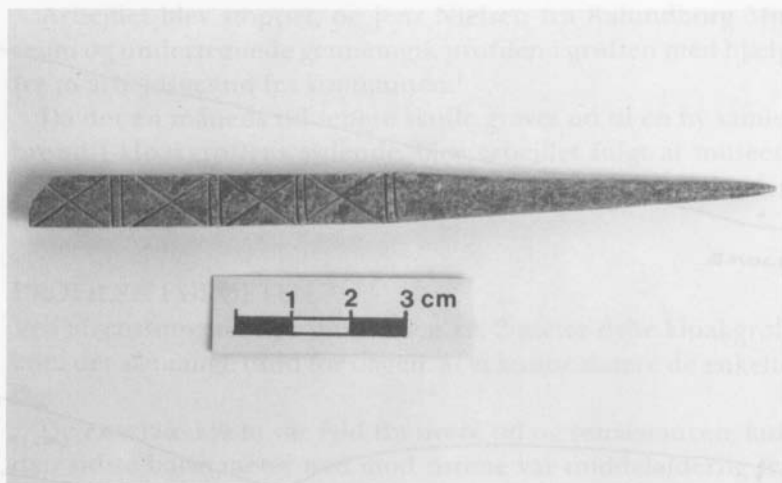
SØGEGRØFTEN

Vi gjorde dog én undtagelse: Ca. 15 m indenfor bymuren kunne vi se, at der var en nedgravning, muligvis en forgrav parallelløbende med bymuren. For at få formen på denne lavede vi en søgegrøft, der gik ned til undergrunden. Graven viste sig at gå ca. 1½ m under daværende terræn; den var U-formet og var senere fyldt op med ensartet, sandet jord. (se fig. 1). I dette og i laget over var gråbrændt keramik fra 1200-årene. I fyldet var endvidere en benstylus (eller pren!) med enkelt stregornamentik, desværre brækket i den ene ende. (figur 2). En stylus er et skrivedskab af ben eller metal. Den er spids i den ende, som man skriver med i blød voks på vokstavler. Den anden ende er ofte lige afskåret og bruges som en slags viskelæder: har man skrevet fejl, kan man gøre vokset plant igen ved at spartle ud med den lige ende!

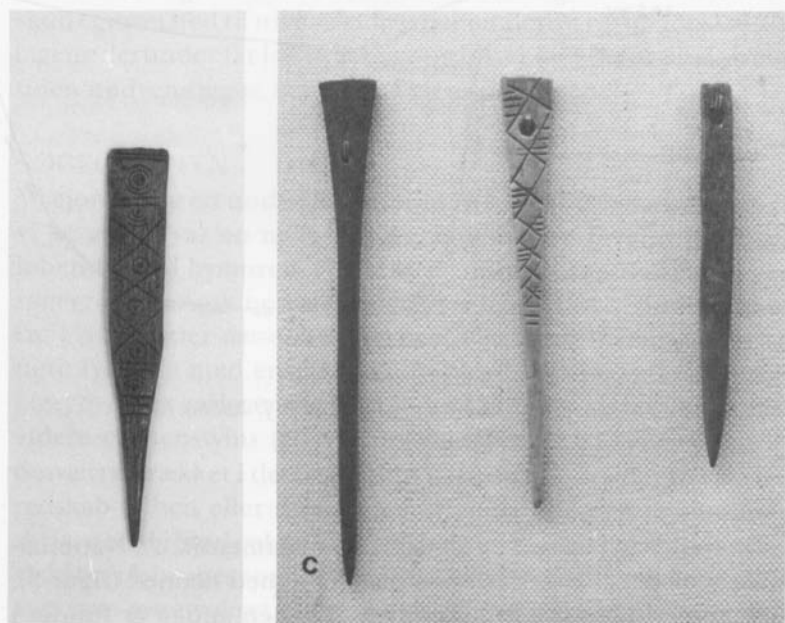

FIGUR 1. Profiltegnning ved »graven« i den lange grøft. J: 10/88a. (CH).

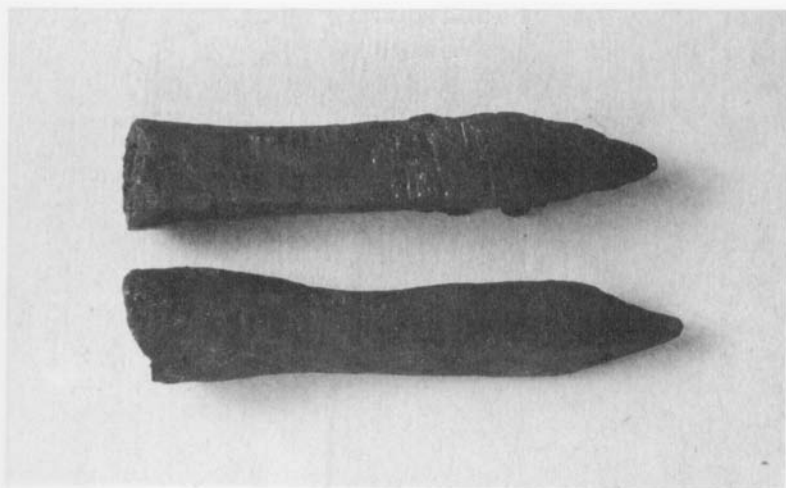
De fleste styli af ben er glatte uden ornamentik. På Nationalmuseet er der dog 2, der har stor lighed med denne.³ (figur 3). Den ene er uden fundomstændigheder, den anden er fundet i Vestsjælland i »egnen omkring Stenlille« i Merløse herred.

FIGUR 2. Foto. Stylus/pren af ben. Mus. nr. 19.097, 16:1 KAM. Foto af Kurt Petersen.

FIGUR 3. Foto af styli/prene D552 + D13284, Nationalmuseet. (CH).

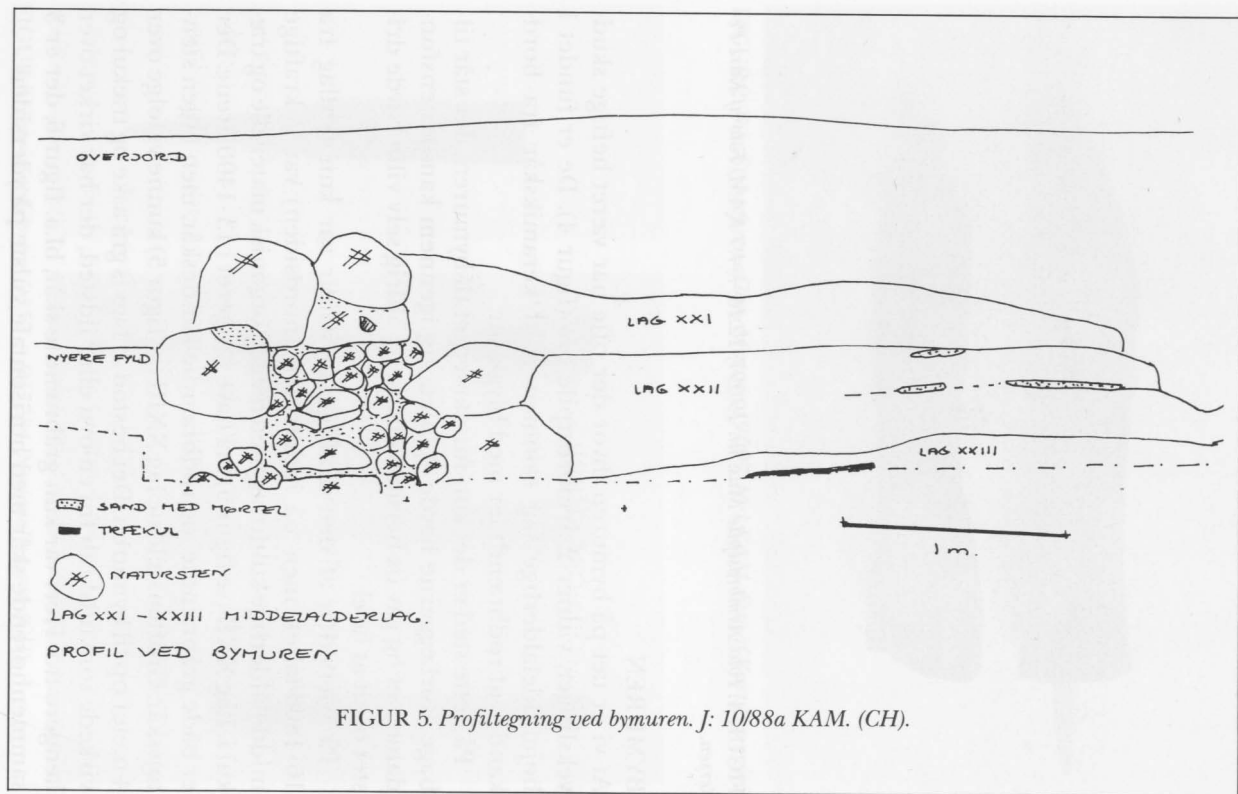
FIGUR 4. Foto. Armbrøstpîle Mus. nr. 19.097, 12:16 + 4:7 KAM. Foto af Kurt Petersen.

BYMUREN

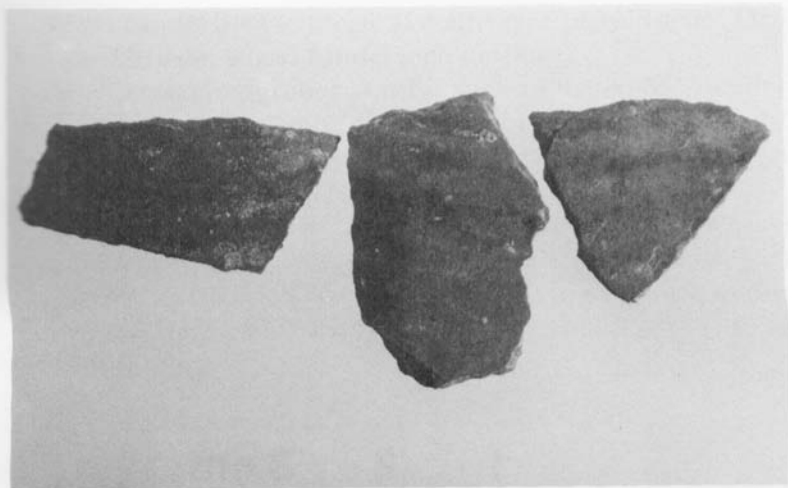
At vi er tæt på bymuren, hvor der ofte har været heftige skudvekslinger, vidner 2 armbrøstpîle om (figur 4). De er fundet i højmiddelalderlige lag sammen med keramikskår fra bordkander af rødbrændt ler med blyglasur.

På dette sted er det kun fundamentet til bymuren, der står tilbage. Rørlæggerne havde »pløjet« sig igennem kampestensfundamentet og gav os hermed et snit, vi aldrig selv ville havde dristet os til at lave!

På ydersiden af den kraftige kassemur var kun fyldlag fra 16-1800-tallet, men på indersiden (nordsiden) var 2 kraftige middelalderlige kulturlag med megen organisk materiale og trækul i. Lag XXII (se figur 5) må have fungeret i 13-1400-årene. Der er både gråbrændte- og rødbrændte kandeskår, men ingen stentøjsskår. Grøftens ældste lag XXIII (se figur 5) kunne vi følge over 4 meter op til bymuren. Det bestod af lagvis grå aske og trækul og virkede som udskrab fra en ovn eller ildsted, der har virket over længere tid. Heri var kun gråbrændte skår, bl.a. figur 6, der er 3 sammenhørende skår med horisontale vulste på ydersiden.

FIGUR 5. Profiltegning ved bymuren. J: 10/88a KAM. (CH).

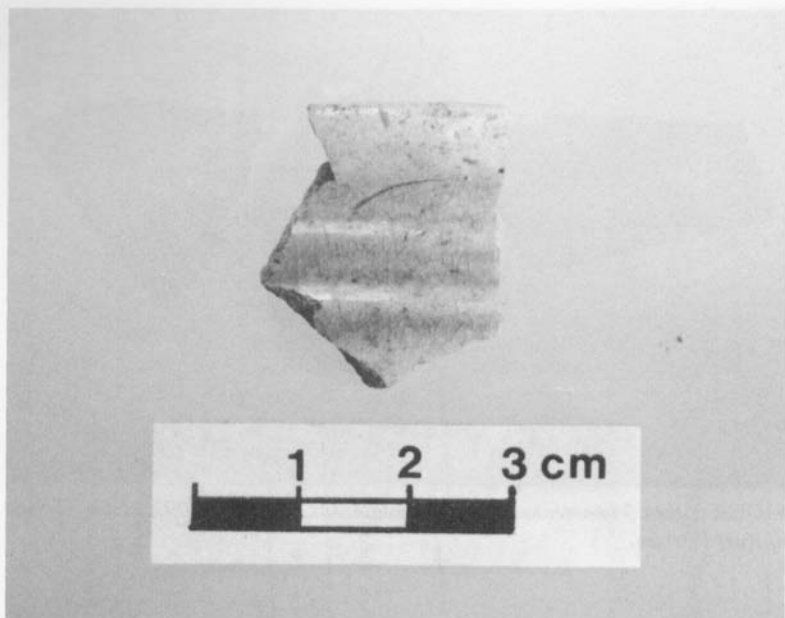
FIGUR 6. Foto. 3 sammenhørende, gråbrændte skår. Mus. nr. 19.097, 21:12-14. Foto af Kurt Petersen.

TO LERTAGNINGSGRUBER

Ved kloakgrøftens sydende tæt på Munkesøgade fik vi mulighed for at grave et lille felt på $2\frac{1}{2} \times 1\frac{1}{2}$ meter, hvor der skulle anlægges en samlebrønd.

I feltet sås 2 cirkulære nedgravninger, sandsynligvis lertagningsgruber, der efter lergravningen er blevet fyldt igen med affald. De er begge nedgravet fra samme højmiddelalderlige lag, hvori var megen interessant keramik både af gråbrændt- og rødbrændt ler.

Imellem de hjemlige rødbrændte kandeskår med blyglasur og dekoration, var også importkeramik. Figur 7 viser et randskår med hvidlig skjerv og klar gullig glasur på ydersiden. Mundingsranden er lige afsluttet med en hulkehl og vulst mod ydersiden. På ydersiden ses endnu 2 vulste. Skåret er importkeramik fra Roun i Frankrig og minder meget om lignende skår, der er fundet i en anden vestsjællandsk havneby fra middelalderen, nemlig Holbæk.⁴

FIGUR 7. Foto. Importkeramik fra Rouen, Frankrig. Mus. nr. 19.098, 13:30 KAM. Foto af Kurt Petersen.

Det højmiddelalderlige lag dateres efter fundene til sidste halvdel af 1200-årene og begyndelsen af 1300-årene. Foruden lerskårene indeholder det »næsten-stentøj« samt en lille dobbeltkonisk tenvægt af bly, der på den ene halvdel har stregdekoration, på den anden prikdekoration (figur 8).

En af Kalundborg kommunes folk havde en metaldetektor, som han gerne ville hjælpe til med i udgravningen. Eftersom vi gravede gruberne lagvis med graveske, fandt vi det ikke nødvendigt at solde jorden, men vi lod indholdet af spandene undersøge med metaldetektor! Herved fremkom den lille tenvægt og bekræfter hermed, at blygenstande er meget vanskelige at få øje på i jord; de ligner simpelthen jordknolde!

Der er fundet flere tenvægte af denne type på voldstedet Tårn-
borg ved Korsør, – også fundet med detektor!

De to lertagningsgruber skar hinanden i fladen og viste der-
med, at de var af forskellig alder. Den yngste er blevet opfyldt i
løbet af kort tid (måske uger!) med affaldslag, der indeholdt træ-
kul og brændt lerklin fra lerklinet tavl i bindingsværk.

At det er sket over kort tid bekræfter 2 gråbrændte potteskår
fra samme kar. Figur 9 viser de 2 sammenhørende randskår af
gråbrændt ler fra et kar eller låg med stærkt fliget rand/kant. Det
ene blev fundet på kanten af gruben, det andet i et af grubens
opfyldningslag.

FIGUR 8. Foto. Tenvægt af bly. Mus. nr. 19.098, 12:37 KAM. Foto af Kurt Petersen.

FIGUR 9. Foto. 2 sammenhørende potteskår. Mus. nr. 19.098, 13:2 + 16:1 KAM. Foto af Kurt Petersen.

Selvom undersøgelsen ikke gav de store sensationelle resultater, viste den alligevel et lille billede af 12-1300-tallets byliv i Kalundborg. Så tæt mod bymuren og vestborgen har der været mangeartede, daglige aktiviteter: der er gravet ler til reparationer af gulve og bindingsværk, og hullerne er igen blevet fyldt med alskens affald og itugåede potteskår og kander. Nogle har man måske især begrædt, fordi de var kommet langvejs fra, måske med en skude, der bragte vin til slottet fra Frankrig!

I dag kan man følge skolestien ovenpå kloakrenden fra Munke-søgade til Hagemann-Petersens Allé og vide, at der 1½ meter nede ligger mangeartede visitkort fra en svunden tid!

NOTER

1. J; 10/88a, Kalundborg Museum, marts 1988.
2. J; 10/88b, Kalundborg Museum, maj 1988
3. D552 uden fundested indkommet i Nationalmuseet 1864, og D13284 indsendt af lærer Børge Sibbern, Stenlille i 1943, fundet i »Egnen omkring Stenlille«. Nationalmuseet.
4. Udgravning af Sct. Nicolai Kirkegård samt bylag, Ahlgade Holbæk. 1986.